

Medkulturno ali ne?

Onkraj povelečevanja kulturnih razlik pri analizi neuspešne komunikacije¹

1. UVOD

Osnovno vprašanje, ki ga obravnava pričujoči članek, je: Kaj naj bi bil temeljni namen medkulturne analize? Ali je njen namen ta, da na abstrahiran način razlaga konverzacijske nesporazume na podlagi kulturnih razlik? Ali pa naj poskuša razumeti kompleksne institucionalne procese, ki določajo spremenljivo naravo 'kulture'? Kot nakazuje glavni naslov, se bom pri obravnavi teh vprašanj osredotočil predvsem na to, kar določa medkulturno komunikacijo kot '(ne)medkulturno' ('(not)intercultural'). Podnaslov – 'povelečevanje kulturnih razlik pri analizi neuspešne komunikacije' – se nanaša na dva vidika medkulturne analize: (i) kako se 'kultura' uporablja pri preučevanju neuspešne komunikacije kot analitičen konstrukt in (ii) kako se nekateri raziskovalci zatekajo k 'analitičnemu stereotipiziranju' ('analytic stereotyping') medkulturnih stikov, ki naj bi jih določale predvsem prisotne kulturne razlike².

V prvem delu članka (2. poglavje) bom na kratko kritično opisal dva specifična tipa analize medkulturne komunikacije, od katerih lahko prvega uvrstimo v kulturno antropologijo, drugi pa je bolj sociolingvistično in pragmatično usmerjen. Poudaril bom prevladujočo težnjo po 'tematizaciji kulturnih razlik' ('the-

¹ Članek sem v zgoščenih obliki prvič predstavil na četrti Mednarodni konferenci Mednarodne zveze za pragmatiko v mestu Kobe julija 1993 pod naslovom 'Onkraj povelečevanja neuspešne komunikacije: kritičen pogled na medkulturno komunikacijo'. Zelo sem hvaležen Janu Blommaertu, Michaelu Meeuwisu in Stefu Slembroucku, ki so mi s svojimi predlogi pomagali pri zgodnejšem osnutku članka.

² Na drugem mestu (Sarangi 1992) sem razvil pojem 'analitičnega stereotipiziranja' za preučevanje domačega-nedomačega diskurza (native-nonnative discourse), kjer se nespo-razumi razlagajo z jezikovno pomanjkljivostjo nedomačih govorcev.

matiation of cultural differences') in s tem kritično ocenil esen-
cialistično pojmovanje 'kulture' v teh dveh tipih medkulturne
analize. Tako bom razširil svoje prejšnje stališče (Roberts &
Sarangi 1993). V drugem delu članka (3., 4. in 5. poglavje) bom
najprej pozval k temu, da je treba diskurz usmeriti v analitično
pojmovanje 'kulture', čemur bo sledila analiza medkulturnega
gradiiva v varovalni situaciji (gatekeeping situation) izbirnih raz-
govorov. To me bo privedlo k ponovnemu razmisleku o pojmu
'medkulturnosti' ('interculturality') s kulturno-teoretičnega
stališča in s posebnim poudarkom na izkušnjah priseljencev v
sodobnih večkulturnih družbah.

2. NEUSPEŠNA KOMUNIKACIJA IN KULTURA, KOT JU POJMUJETA DVE USMERITVI

2.1. MEDKULTURNA ANALIZA S KULTURNO- ANTROPOLOŠKEGA STALIŠČA

'Medkulturna komunikacija' je izraz, s katerim nekateri kul-
turni antropologi opisujejo preučevanje interakcije – večinoma
v neposrednih in neformalnih situacijah – med posamezniki,
ki predstavljajo različne 'kulture' (na primer Asante &
Gudykunst 1989; Brislin 1981; Casmir 1978; Condon & Yousef
1975; Gudykunst 1983, 1991; Gudykunst & Kim 1984, 1988;
Prosser 1978a, 1978b; Samovar & Porter 1991; Samovar *et al.*
1981). Asante *et al.* (1979) delijo raziskovalce te usmeritve na
dve kategoriji glede na njihove glavne cilje. Raziskovalci prve
skupine, ki jih imenujejo 'kulturni dialogisti' ('cultural dialo-
gists'), poudarjajo, da je treba razviti humanističen vidik
komunikacijske teorije in prakse, ki bo spodbujal složnost na
svetu. Druga šola, ki jo imenujejo 'kulturna kritika' ('cultural
criticism'), pa poudarja načelo konflikta in skuša identificirati
konfliktne točke med posameznimi kulturami kot teme,
primerne za raziskavo. Po mojem mnenju se ti dve šoli ne
izključujeta, saj se obe ukvarjata z 'razlikami med kulturami'
(*'differences across cultures'*). Čeprav priznavata vlogo jezika
pri pojavu kulturnih razlik, so zanj kulturni problemi v
osnovi pomembnejši od jezikovnih. Prosser (1978a: 102)
pravi:

"Čeprav sta posamezni jezik in kultura tesno povezana in
zato povzročata velike ovire medkulturni komunikaciji in
kulturnim predstavnikom, so lahko jezikovni problemi
pravzaprav manj resni od drugih kulturnih ovir; na primer

zaznav, odnosov, stereotipov, predsodkov, prepričanj, vrednot in samih mišljenjskih vzorcev.”

Prosser s tem nakazuje, da sicer obstaja povezava med kulturo in jezikom v Whorfovem smislu, vendar pa je treba ‘jezik’ analitično ločevati od ‘kulture’. Iz teh dveh predpostavk sledi, da je jezik zaobsežen v kulturi in da ga lahko omejimo nanjo, zato naj ne bi imel vloge pri ustvarjanju resničnosti (to bom razložil tudi v poglavju 3.1).

Kulturni antropologi pojmujejo posamezne ‘kulture’ kot enotne in homogene entitete, zato komunikacijske težave vedno razlagajo z medkulturnimi razlikami. ‘Kulturo’ enačijo z mislimi, čustvi, vrednotami in prepričanju posameznikov ter predpostavljajo, da obstaja v glavah posameznikov, s tem pa zanemarjajo dinamiko socialnega življenja. Po mnenju Wuthnowa *et al.* (1984: 4), ki sledijo tej analitični usmeritvi, je ‘kulturo’ treba obravnavati kot tisto kategorijo ne-obnašanja (non-behaviour), ki je najmanj primerna za opazovanje:

“Kultura je tisto področje, ki nam ostane, potem ko odstranimo vse oblike človeškega obnašanja, ki jih lahko opazujemo. Sestoji iz notranjega, nevidnega miselnega življenja človeških bitij kot posameznikov ali pa v nekem težko predstavljam kolektivnem pomenu, na primer v pojmih ‘kolektiven namen’, ‘skupne vrednote’ in ‘intersubjektivne resničnosti’. To, kar ljudje dejansko počnejo, kako se obnašajo, institucije, ki jih gradijo, [...] pa niso del kulture.”

Lahko torej rečemo, da ta usmeritev zanemara kompleksno in večplastno ‘kulturno’ stališče posameznih udeležencev v interakciji. Ker se večinoma opira na primere v hipotetičnih kontaktnih situacijah, daje zelo omejen vpogled v to, kar se resnično dogaja v kontekstu situiranega diskurza (situated discourse). Čeprav naj bi se tovrstne študije ukvarjale z interakcijami na situacijski ravni, pa tvegajo, da tudi same ustvarjajo kulturne stereotipe, saj zanemarjajo individualne razlike in druge situacijske spremenljivke, ki spremljajo medkulturni komunikacijski dogodek. Drugače povedano, v teh študijah posamezni udeleženci predstavljajo vsak svojo ‘kulturo’ in s tem nehajo biti posamezniki sami po sebi³. Če medkulturni dogodek analiziramo v kolektivnem merilu, lahko s pomočjo tvorbe hipotetičnega posameznika posplošujemo značilnosti ‘kultur’.

³ Zato je paradoksalno, da se zaradi teh študij množi literatura o ‘načinu’ (‘how to’), ki poudarja ‘medkulturno prilagajanje’ (‘intercultural adjustment’), ‘prilagajanje preko zavedanja’ (‘adaptation through awareness’) itd. pri posameznikih v resničnem življenju.

⁴ Singh et al. (1988) in Kandiah (1990) trdijo, da je interakcijsko-sociolingvistična smer izrazito etnocentrično usmerjena. Sam pa imam vtis, da alternativne razlage teh kritikov z vidika 'kulturnega drugega' ('cultural other') ohranjajo splošno 'kulturno načelo' ('cultural principle') (za podrobnejšo obravnavo glej Sarangi 1994).

2.2. MEDKULTURNA ANALIZA S SOCIO-LINGVISTIČNEGA IN PRAGMATIČNEGA STALIŠČA

2.2.1. INTERAKCIJSKO-SOCIOLINGVISTIČNO STALIŠČE

Dela, kot so: Gumperz (1978, 1982); Gumperz & Tannen (1979); Scollon & Scollon (1980, 1983), lahko imamo za odziv na zgoraj omenjeno kulturno-antropološko usmeritev, ki skorajda ne upošteva jezikovnega in interakcijskega gradiva. Ključni predpostavki, na kateri se opira interakcijska usmeritev raziskav, sta: (i) etničnost in različna kulturna ozadja določajo diskurzivne strategije govorcev (različne načine govorjenja, različne načine strukturiranja podatkov itd.); (ii) različne diskurzivne strategije in komunikacijski stili so lahko glavni vzrok za medetnične nesporazume.

Te ključne predpostavke kažejo na veliko podobnost s kulturno-antropološko usmeritvijo, ki sem jo obravnaval v poglavju 2.1, saj sta obe usmeritvi prepričani, da lahko komunikacijske probleme razlagamo s kulturnimi razlikami. Medtem ko kulturno-antropološka usmeritev dela hipoteze o možnih problemih na podlagi medkulturnih razlik, pa interakcijsko-sociolingvistična usmeritev išče komunikacijske probleme v jezikovnem gradivu, ki ga opazuje. Zato ji lahko pripišemo zaslugo, da je izdelala natančne analize naravno pojavljajočih se medkulturnih stikov.

V tem članku ne bom obravnaval obtožb, da se Gumperzova analiza neuspešne komunikacije nagiba k etnocentrični usmeritvi.⁴ Bolj me zanima, na kakšen način Gumperzova usmeritev pretirano poudarja 'kontekstualizacijske signale' ('contextualisation cues') pri razumevanju in razlaganju 'kulture'. Oglejmo si, kaj je Gumperz (1992: 51–52) zapisal v svojem članku z naslovom 'Contextualisation revisited' ('Povratek h kontekstualizaciji'):

"Pojem kontekstualizacije je zelo pomemben za naše razumevanje kulture. Antropologi tradicionalno govorijo o kulturi kot o skupnem pomenu ali skupnih interpretativnih praksah ali skupnih kognitivnih strukturah. V svoji obravnavi poudarjam pomen skupnih tipizacij, ki spadajo k signaliziranju in uporabi tipov dejavnosti v interakciji, pa tudi pomen sistemov kontekstualizacijskih konvencij. V nasprotju z uveljavljenimi, splošno sprejetimi idealizacijami lahko te interaktivno določene pojme kulture preučujemo z empiričnimi sredstvi [...]."

Gumperzovo stališče nedvoumno poudarja, da je treba stike določiti glede na 'kontekstualizacijske signale', poudarja pa tudi spremenljivo naravo socialno-kulturne identitete v diskurzivnih situacijah. Čeprav ne zanikam, da imajo kontekstualizacijski signali pomembno vlogo pri ustvarjanju interakcijskega konteksta, menim, da pride do nepremostljivih težav, če kontekstualizacijskim signalom pripišemo preveliko vlogo pri interpretiranju kulturnih identitet udeležencev pri interakcijskem stiku. Težava je v tem, da se 'kontekstualizacijski signali' ne nanašajo le na 'kulturo'. Kot pravi Shea (v tej številki), se sklepanja in kontekstualizacijske strategije posredujejo tudi preko situacijskih in socialnih struktur, zato je zelo težko izolirati 'kulturno' v kontekstualizacijah.

⁵ Vredno je poudariti, da beseda 'cross' ('med') pogosto kaže na nasprotno težnjo. Sprašuje po tem, kako se x spreminja v različnih kulturah, t.j. kako se x kaže v številnih ločenih kulturah z n številom razlik in n' številom podobnosti.

2.2.2. MEDKULTURNO (CROSS-CULTURAL) PRAGMATIČNO STALIŠČE

Študije, kot so Blum-Kulka & Olshtain (1984); Brown & Levinson (1987); Blum-Kulka *et al.* (1989), ostajajo blizu kontrastivno-lingvistične tradicije in obravnavajo medkulturne razlike v normativnih vzorcih jezikovnih dejavnosti. Te medkulturne primerjave lahko razdelimo na dve skupini. Nekateri avtorji raziskujejo, na kakšen način se določena jezikovna dejavnost izvaja v kulturno različnih govornih skupnostih. Študija, v kateri Brownova & Levinson (1987) primerjalno obravnavata različne realizacije vljudnostnih strategij v različnih jezikih, je klasičen primer tovrstne medkulturne (cross-cultural) raziskave.⁵ Drugi avtorji pa se ukvarjajo s tem, da učenci z različnimi maternimi jeziki realizirajo določeno govorno dejanje v drugem jeziku na različne načine. Projekt Medkulturna študija realizacijskih vzorcev govornih dejanj, o katerem poročata Blum-Kulka & Olshtain (1984), je značilen primer takšne študije in skuša določiti podobnosti in razlike med domačimi (native) in nedomačimi (nonnative) realizacijskimi vzorci 'prošenj' in 'opravičil'. Težava je v tem, da nas preučevanje kulturnih razlik pri medkulturnih primerjavah ne pripelje nič bližje 'medkulturnemu kontaktu'. Povrh tega nam tovrstna komparativna analiza ne pomaga pri razlagi možnih virov 'neuspešne medkulturne komunikacije'.

Študija, ki jo je objavil Thomas (1983), se oddaljuje od kontrastivne pragmatike. Thomas predlaga, naj nesporazume v medkulturnih situacijah označimo kot 'pragmajezikovne' ('pragmalinguistic') (neustrezen prenos strategij govornih dejanj iz prvega jezika v ciljni jezik) oziroma 'sociopragmatične' ('sociopragmatic') (vpliv medkulturno

⁶ Možna je tudi alternativa, ki sem jo predlagal sam (Sarangi 1994) in pri kateri poudarjam Levinsonovo (1979) pojmovanje 'tipa dejavnosti' ('activity type'), zato da prikažem, da obstoj plasti normativnih pravil v varovalnih situacijah omogoča komunikacijske zlome ne glede na to, ali sodelujoči upoštevajo iste 'kulturne' norme. Pri tem pride do premika od 'kulturno določenih' diskurzivnih strategij (v glavih ljudi) k 'socio-kulturno' ('socio-culturally') vodenim 'tipom dejavnosti'.

⁷ Za natančno obravnavo več interpretacij pojma 'neuspešna komunikacija' in njegovih številnih variant glej Coupland et al. 1991.

⁸ Na tem mestu opozarjam na analitično osnovo za medkulturne študije v delovnem okolju (na primer Moran & Harris 1991 in Moran & Riesenberg 1994). Te študije v nasprotju z zgoraj omenjenimi antropološko usmerjenimi raziskavami v osnovi zanikajo problem, saj trdijo, da kulturne razlike ne pomenijo nujno ovir, pač pa lahko pripomorejo k razumevanju in obogatitvi življenja. Izraz 'povečevanje kulturnih razlik' v svojem članku uporabljam v prenesenem pomenu, nasprotno pa ga avtorji študij delovnega okolja uporabljajo v dobesednem pomenu.

različnih ocen socialnih parametrov na jezikovno izbiro). Te kategorije so sicer jasne in koristne, toda pragmatična analiza te vrste ima podobno kot interakcijsko-sociolingvistične analize 'kulturo' za nekaj samo po sebi umevnega in močno povezuje 'uporabo jezika' in 'kulturo', s tem pa zanemarija individualne variacije.⁶

2.3. BREME "KULTURNIH RAZLIK" PRI ANALIZI NEUSPEŠNE KOMUNIKACIJE

Wittgenstein je nekoč dejal, da filozofija zboli zaradi pomanjkanja, če jo podvržemo neuravnovešeni dieti z dajanjem primerov. To medicinsko metaforo lahko razširimo in z njo dokaj primerno opišemo sindrom pomanjkanja pri zgoraj opisanih tipih medkulturnih raziskav. Do pomanjkanja, o katerem govorim, pride zato, ker ti analitiki diagnosticirajo in obravnavajo neuspešno komunikacijo med posamezniki v 'kulturnem' smislu. V preostanku članka bom večinoma obravnaval cilje tovrstne analize neuspešne komunikacije, predlagal pa bom tudi možne alternative.

Zdi se, da se v raziskavi komunikacije na sploh raziskovalci večinoma strinjajo, da preko preučevanja komunikacijskega zloma razumemo, kako pride do uspešne komunikacije (Gumpež & Tannen 1979; Stubbs 1983). Coupland et al. (1991: 2) v delu z naslovom 'Miscommunication and problematic talk' (Neuspešna komunikacija in problematično govorjenje) skušajo "rešiti 'neuspešno komunikacijo' iz njenega teoretičnega in empiričnega pregnanstva in raziskati bogate možnosti njenih razlag v zelo različnih kontekstih".⁷ V kontekstu neuspešne medkulturne komunikacije pa dobi ta hevristična vrednota, ki jo pripišejo neuspešni komunikaciji, posebno obliko. V študijah, ki sem jih opisal v prejšnjih podpoglavjih, se raziskovalci ne ukvarjajo z neuspešno komunikacijo samo po sebi oziroma z namenom, da bi razložili komunikacijski uspeh, kar bi nedvomno bilo zelo koristno. Namesto tega uporabljajo 'neuspešno komunikacijo' zato, da konkretizirajo kulturne razlike. V grobem pomenu kulturne razlike postanejo resnične in zaživijo lastno življenje takrat, ko pride do neuspešne komunikacije. To pa privede do pojma, ki ga imenujem 'analitično stereotipiziranje' medkulturnih dogodkov. Analitiki operirajo z vnaprejšnjo (med)kulturno definicijo situacije in njenih udeležencev, zato se pri razlaganju primerov neuspešne komunikacije opirajo na načelo kulturnih razlik.⁸ Pri takšni analitični praksi seveda tvegajo, da bodo njihovi sklepi brez prave osnove: če pred analizo določijo medkulturni kontekst, se

pravi 'kulturne' lastnosti udeležencev, potem kakršno koli neuspešno komunikacijo, ki se pojavi v diskurzu, identificirajo in kasneje razlagajo na podlagi 'kulturnih razlik'.⁹ Pri tem nasilno ločujejo jezik in kulturo in predpostavljajo, da obstaja jasno začrtane meje med homogenimi kulturnimi skupinami. Takšno poenoteno, monolitno pojmovanje 'kulture' gre z roko v roki s tematizacijo kulturnih razlik.

3. PONOVI RAZMISLEK O "KULTURI" V VEČKULTURNIH DRUŽBAH

3.1. DISKURZIVNA USMERITEV V ANALITIČNO POJMOVANJE "KULTURE"

Iz obravnave v prejšnjih poglavjih je razvidno, da potrebujemo usmeritev, ki lahko premaga analitično ločenost jezika in kulture. Zato je Sherzerjev (1987) pristop do jezika in kulture, pri katerem je v središču diskurz, zelo privlačna alternativa. Po njegovem mnenju je treba diskurz obravnavati kot konkretno izkušnjo odnosa med jezikom in kulturo, saj je diskurz tisti, ki "ustvarja, znova ustvarja, osredotoča, spreminja in prenaša tako kulturo kot jezik in njuno interakcijo" (1987: 295). Sherzerjevo stališče ima velike prednosti pri analizi medkulturnih stikov. Omogoča nam, da se oddaljimo od tradicije, ki 'identificira' neuspešno komunikacijo na 'jezikovni' ravni, potem pa 'razlaga' fenomen neuspešne komunikacije na 'kulturni' ravni.

Kaže, da lahko kritična diskurzivna analiza (Fairclough 1985, 1988) zlahka ponudi orodje za uvajanje diskurzivno usmerjenega pristopa v kontekst medkulturnih študij. Kritična diskurzivna analiza v zadostni meri upošteva dialektične odnose med socialnimi strukturami in jezikovnimi praksami. Predpostavlja, da diskurz vpliva na socialne strukture, ki ga hkrati določajo. To je pomembno za preučevanje stikov v večkulturnih situacijah, saj se v njih tipično sekata mikro- in makroraven. Kritična diskurzivna analiza opozarja tudi na to, da dejanski diskurz določajo 'redi diskurza' (Foucault 1984), ki jih ideološko oblikujejo razmerja moči v socialnih institucijah in v družbi kot celoti. Kot primer vzemite katero koli sodobno zahodno družbo z enkratno zgodovino priseljskega fenomena ter diskurza 'rasizma' in 'diskriminacije', ki ga spremljata, pa boste videli, kako se socialni odnosi med člani manjšinskih in večinskih skupin spreminjajo. Šele potem bomo v kontekstu medkulturne analize lahko odgovorili na vprašanje, kako

⁹ Ta kritična usmeritev, ki ji sledi tudi Blommaert (1991), je podobna temu, kar Henley & Kramarae (1991) imenujeta 'dvokulturni' ('two cultures') pristop do študija jezika in spolov. Henley & Kramarae menita, da se s tem pristopom boj za premoč, ki je neločljivo povezan s komunikacijo med spoloma, opravičuje kot 'zgolj' komunikacijska razlika.

¹⁰ Gramsci (1981: 193) opozorja na nevarnost, ki je neločljivo povezana s pojmovanjem 'kulture' kot 'spomina': "Znebiti se moramo navade, da pojmu-jemo kulturo kot enciklo-pedično znanje, ljudi (men) [sic] pa zgolj kot posode, v katere natlačimo empirične podatke in kup nepovezanih golih dejstev, ki se v možganih raz-poredijo kot stolpci v slo-varju in omogočajo nji-hovemu lastniku, da se odziva na razne dražljaje iz zunanega sveta."

lahko 'rasizem' in 'diskriminacija', ki sta povezana s takšnimi institucionaliziranimi redi diskurza, postaneta konverzijski temi v situiranem pogovoru med člani manjšinskih in večinskih skupin. Pri analizi medkulturnega gradiva v institu-cionalni situaciji (glej 4. poglavje) bom uporabil enoten okvir, v katerem sta združeni mikro- in makroraven kritične diskurzivne analize ter Sherzerjevo stališče o odnosu med jezikom in kulturo.

3.2. OD TEGA, "KAJ JE KULTURA", DO TEGA, "KAJ NAREDIMO S KULTURO"

Poleg tega, da moramo premagati analitično ločenost kul-ture in jezika in se zavedati pomena odnosov med strukturo in delovanjem (structure-agency relationships), se moramo zdaj lotiti esencialističnega pojmovanja 'kulture'. Na poj-movanje kulture kot ljudi, ki utelešajo enoten sistem prepričanj ali vrednot, čedalje bolj gledamo kot na mit, saj zavajajoče predstavlja socialne skupine kot 'predstavne otoke' ('ideational islands'). Delno po zaslugi sociološke kritike so nekateri sodobni antropologi negotovi glede tega, 'kaj je kul-tura', s čimer je povezano vprašanje, "ali ta pojem sploh ima kakšno analitično vrednost in kako prepoznati obstoj različnih kultur in meje med njimi" (Drummond 1986: 215). Clifford & Marcus (1986: 19) na primer poudarjata, da 'kul-ture' ne moremo predstavljati kot "enotnega korpusa sim-bolov in pomenov, ki jih lahko dokončno interpretiramo".¹⁰ S tem posredno kritizirata tradicionalno težnjo v antropologi-ji, ki išče skupne elemente v kulturi, zanemarja pa razno-likost in protislovja v dani družbi. Barth (1989: 122) v svoji študiji 'kulture' na Baliju poudarja 'mnogovrstnost delnih in prekrivajočih se vzorcev' ('multiplicity of partial and interfer-ing patterns') in postavlja osnovna vprašanja o naravi kul-turne koherence:

"Namesto da bi z našimi teorijami skušali zaobjeti to, kar obstaja, si iz te zmedene scene raje izberemo majhen, značilen vzorec in porabimo naš um zato, da rešujemo (funkcionalistični) holizem s tem, da gradimo (strukturalne) izomorfije in inverzije tega naključno izbranega vzorca, tako kot če bi bila v njem vkodirana globlja povezanost."

Barth s tem trdi, da mora antropologija preoblikovati svoje predpostavke o 'kulturi', zlasti v odgovor novejšim refleksiv-nim in dekonstruktivističnim kritikam.

Obetavno alternativno usmeritev predlaga tudi Thornton (1988: 26), ki prav tako zavrača pojem trdno določene dediščine skupnih pomenov in predlaga, naj se ne sprašujemo, 'kaj je kultura', pač pa, 'kaj kultura naredi':

"Težava, ki nas sedaj pesti v prizadevanjih, da bi razumeli kulturo, delno izvira iz želje, da bi jo definirali, da bi jasno povedali, kaj je. Če hočemo definirati nek pojem, moramo dovolj točno določiti njegov pomen, da lahko stvari, ki so mu podobne, jasno ločimo od njega."

Street (1993: 25), ki gre v tej smeri še dlje, obravnava 'kulturo' kot 'glagol' in poudarja, da ljudje uporabljajo 'kulturo' na različne načine:

"Že sam termin 'kultura' ... ima različne pomena in se v različnih trenutkih uporablja v različne, pogosto nasprotujoče si namene. Kultura je aktiven proces ustvarjanja pomena in tekmovanja v postavljanju definicij, vključno s svojo lastno definicijo".

Tudi Eisenstadt (1989) na podoben način razmišlja o medsebojnem določanju 'kulture', 'socialne strukture' in 'socialnega obnašanja'. Ne strinja se s trditvijo, da ima kultura funkcijo 'vzdrževanja reda' ('order-maintaining') in 'spreminjanja reda' ('order-transforming'). Eisenstadt navaja Petersona (1979: 159):

"Medtem ko smo jo [škulturo] včasih pojmovali kot zemljevid *obnašanja*, jo sedaj pojmujejo kot zemljevid *za* obnašanje. V tem smislu ljudje uporabljajo kulturo tako, kot znanstveniki uporabljajo paradigme [...], da organizirajo in normalizirajo svojo dejavnost. Tako kot znanstvene paradigme tudi kulturne elemente uporabljajo, spreminjajo in izločajo glede na njihovo uporabnost pri organiziranju resničnosti [...] skorajda kot ustrezno izrazu ideologija, vendar brez njenih slabšalnih konotacij [...] Sociologi danes ugotavljajo, da ljudje neprestano izbirajo med raznovrstnimi definicijami situacij ali pa ustvarjajo nove definicije glede na svoje potrebe." (Besedilo je poudarjeno v izvirniku.)

Z neesencialističnim in akcijsko usmerjenim pojmovanjem 'kulture' lahko analitiki pri raziskovanju neuspešne medkulturne komunikacije upoštevajo kompleksne rabe in funkcije 'kulture' v sodobnih družbah (prim. obravnave v: Hall 1981, 1900). Pojem 'kultura' je jabolko spora v mnogih sodobnih družbah, saj ga pogosto uporabljajo tako vladajoče kot podrejene skupine, ki hočejo obdržati oziroma pridobiti moč.

¹¹ V predstavljenem gradivu uporabljam naslednje transkripcijske konvencije: () neslišen govor [] zunajjezikovne podrobnosti, na primer 'smeh', 'premor' itd. ξ prekrivanje

Pri analiziranju stikov med vladajočimi in podrejenimi skupinami v večkulturni družbi se moramo zato nasloniti na dinamično pojmovanje 'kulture'. Namesto da komunikacijski zlom nekritično pripisujemo kulturnim razlikam, moramo pri analizi medkulturnih stikov raziskati delovanje 'kulture' v diskurzivnih praksah posameznikov, kot bom skušal storiti pri analizah gradiva v naslednjem poglavju.

4. ANALIZA NEUSPEŠNE MEDKULTURNE KOMUNIKACIJE: PRISPEVEK K DINAMIČNEMU MODELU

V tem poglavju bom ponazoril svojo obravnavo v 2. in 3. poglavju, tako da bom predstavil situirano gradivo in ocenil alternativne razlage. Gradivo, ki ga bom analiziral, zadeva varovalne situacije v izbirnih razgovorih. Izprašance lahko označim kot mlajše azijske priseljence, ki se tipično razlikujejo od 'prve' ali 'druge' generacije priseljencev po svojem socialnem in izobrazbenem ozadju, poklicnih ambicijah itd. Prvi primer sem vzel iz izbirnega razgovora za tečaj za usposabljanje avtomehanikov. Izpraševalec (I) je Britanec, izprašanec (R) pa je azijskega porekla. To, kar sem ravnokar opisal, je identifikacija konteksta glede na njegovo medkulturno razsežnost, s poudarkom na različnih kulturnih značilnostih udeležencev. Takšna označba diskurzivne situacije pa je varovalna, saj imajo identitete udeležencev v osnovi več plati. Izprašanec ni le član manjšinske kulture, pač pa ima v 'razgovorni igri' tudi manjšo situacijsko moč, poleg tega pa ima kot nedomači govorec angleščine tudi pomanjkljivo jezikovno znanje. Nasprotno pa izpraševalec ni le domači govorec angleščine, pač pa tudi član večinske kulture in ima v razgovornem kontekstu situacijsko moč. Zato lahko medkulturni označbi te diskurzivne situacije ponudimo alternativno označbo, pri kateri so v ospredju jezikovne in situacijske asimetrije. Oglejmo si 1. primer in ocenimo različne razlage, ki so možne pri teh alternativnih označbah situacije.¹¹

1. primer gradiva

- 01 I: **right mhm hm what kind of driving have you been doing in England**
 01 dobro mhm hm s kakšno vrsto vožnje ste se ukvarjali v Angliji
 02 R: **uhm [dolg premor] it's very good**
 02 ahm [dolg premor] zelo dobra je

- 03 I: **what kind of what kind of driving though big truck or small |truck in factories**
- 03 ampak kakšne vrste kakšne vrste vožnje velike tovornjake ali majhne |tovornjake v tovarnah
- 04 R: **eh no no no I have licence only car**
- 04 |eh ne ne ne imam vozniško samo avto
- 05 I: **you have a car licence**
- 05 imate vozniško za avto
- 06 R: **licence right**
- 06 vozniško ja

Kakšna bi bila 'kulturna' razlaga za R-ov minimalni odgovor v 2. repliki? Če bi v ospredje postavili R-ovo etnično in kulturno poreklo, bi nas to privedlo do kulturnega stereotipa, da so Azijci podložni in se izogibajo konfliktom. To razlago pa je težko upravičiti, saj samo vprašanje, na katero odgovarja 2. replika, ne izziva konflikta. Druga možna razlaga, pri kateri upoštevamo jezikovne in situacijske asimetrije, je vsekakor natančnejša. Dejstvo, da 'R' ne razume moč I-jevega 1. vprašanja, lahko pripišemo njegovemu pomanjkljivemu jezikovnemu znanju. To se zdi prepričljivo, saj da 'R' v 2. repliki minimalen odgovor, ki ga prekine z dolgotrajno tišino. Izpraševalcu se ta odgovor ne zdi zadovoljiv, saj ga v 3. repliki parafrazira, zato da bi ga 'R' razumel. Iz tega lahko sklepamo, da 'I' ugotovi, da je R-ov problem jezikovne narave. To se potrdi kasneje, ko 'R' sprejemljivo odgovori na preoblikovano vprašanje.

Če našo analizo 'neuspešne komunikacije' malce poglobimo, lahko trdimo, da komunikacijski problem ne obstaja le pri R-u. Tudi 'I' je lahko delno odgovoren zanj zaradi načina, kako oblikuje vprašanje. Njegovo vprašanje je dvoumno zaradi izraza 'driving' ('vožnja'), ki zavzema mesto osebk. Zato lahko pomeni tako 'kakovost vožnje' kot 'vožnjo določenih tipov vozil' – pri čemer je druga možnost najpogostejša interpretacija v teh razmerah. Ali tudi to, da izpraševalec ne uspe postaviti vprašanja z nedvoumno močjo, izvira iz jezikovne nekompetentnosti? Morda bi bilo vprašanje razumljivo, če bi izpraševalec namesto izraza 'kind' ('vrsta') izbral izraz 'type' ('tip'). Morda bi bilo alternativno oblikovano vprašanje, na primer 'what kind/type of vehicle have you been driving?' ('kakšno vrsto/tip vozil ste vozili?'), jasnejše.

Vemo, da imajo v kontekstu izbirnih razgovorov vprašanja pogosto skriti namen, ki ga mora kandidat odkriti sam. Zato lahko izpraševalčevo 'neposredno' vedenje pri postavljanju vprašanj upravičimo ali pa vsaj razumemo. Ampak če ima 'R' probleme z dekodiranjem jezikovne strukture, zakaj odgovori

na vprašanje, namesto da bi prosil za razlago? To lahko razložimo na več načinov. S situacijskega vidika je za vse tovrstne razgovore značilna razlika med sogovorniki glede tega, kdo vodi postopek (procedural power), zato se lahko izprašanec boji, da bo z vprašanji močnejšemu sogovorniku poslabšal svoj položaj. Poleg tega je 'R' v tej situaciji nedomači govorec angleščine, in če pokaže, da ne razume, ga lahko izpraševalec negativno oceni.

Na drugi ravni je teoretično možno predpostavljati, da izprašanec v resnici razume vprašanje, a se odloči, da 'prekrši' ('flout'; v smislu Gricea) konvencije razgovorne igre. Ta razlaga v našem primeru ne more biti veljavna, saj dve repliki naprej (v 4. repliki) 'R' 'sprejemljivo' odgovori. Poudariti želim naslednje: če bi član večinske skupine odgovoril na podoben način kot 'R', bi to verjetno interpretirali kot 'kršenje' ('flouting'), ne pa kot dokaz jezikovne nekompetentnosti ali nepoznavanja razgovornih pravil. S tem pa bi se izognili vprašanju, zakaj naj bi primer neuspešne komunikacije, pri kateri sodelujejo udeleženci iz različnih etničnih/kulturnih ozadij, obravnavali kot posledico kulturno pogojenega obnašanja, medtem ko taisti primer nesporazuma, pri katerem sodelujejo pripadniki iste 'kulture', obravnavamo kot izziv? Po mojem mnenju ta problem ne izhaja le iz tega, da enemu okviru dajemo prednost pred drugim, ampak tudi iz vrste razlagalnih predpostavk, ki jih raziskovalci upoštevajo pri obravnavanju enokulturnih in medkulturnih komunikacijskih situacij.

To vprašanje bom poglobil tako, da bom reinterpreteral znano študijo primera (2. primer) iz dela Gumperz *et al.* (1979), ki jo bom primerjal z vzporedno situacijo iz svojega lastnega gradiva (3. in 4. primer). V 2. primeru sodeluje Sandhu (SN), ki je prišel v Veliko Britanijo v začetku 60. let in je opravljal razna fizična dela v tovarnah, delal je kot voznik avtobusa, v času razgovora pa dela v centru za usposabljanje. Prijavil se je za mesto pomožnega knjižničarja in v razgovoru ga vprašajo, kakšno je njegovo trenutno delo. V odlomku, ki ga predstavljam, poleg izprašanca Sandhuja sodelujeta še dva izpraševalca, I2 in I3.

2. primer gradiva

- 01 I2: **You say you're very busy eh in your present job**
[premor] **what exactly do you do** [premor] **I mean**
what are your duties day by day
- 01 Pravite, da ste zelo zaposleni eh v svoji sedanj
službi [premor] kaj točno delate [premor] mislim
kaj so vaše vsakdanje dolžnosti

- 02 SN: **Well we've to eh receive the visitors [premor] show them around and then we have to go out eh to the factories you know [premor] eh sometimes to attend the classes [premor] eh how to do erm cataloguing classification**
- 02 No moramo eh sprejemati obiskovalce [premor] jih peljati naokrog in potem moramo iti ven eh v tovarne a veste [premor] eh včasih obiskovati tečaje [premor] eh kako narediti em katalogizacijo klasifikacijo
- 03 I2: **Em what are you familiar within the field of cataloguing and classification**
- 03 Em kaj vam je znano na področju katalogizacije in klasifikacije
- 04 SN: **Well it it depends on what sort of eh classification college is using and [premor] I'm sure erm this Middleton College will be using the decimal classification uhm which I've done you know in the college**
- 04 No odvisno kakšno vrsto eh klasifikacije uporablja college in [premor] prepričan sem em da bo ta Middleton College uporabljal decimalno klasifikacijo ahm ki sem jo delal a veste v collegeu
- 05 I3: **Can I move on to the question of handling er library users [premor] this is mentioned little bit in the job description erm [premor] how well do you get on with people mister Sandhu [premor] I mean how much experience have you got of getting on with people generally**
- 05 Ali lahko preidem na vprašanje dela e z uporabniki knjižnice [premor] to je malo omenjeno v opisu dela em [premor] kako dobro shajate z ljudmi gospod Sandhu [premor] mislim koliko izkušenj imate pri shajanju z ljudmi na splošno
- 06 SN: **Well I I think I'm very good so far as getting with the other people I'm very very good particularly with the students [...]**
- 06 No jaz jaz mislim da zelo dobro shajam z drugimi ljudmi zelo zelo dober sem zlasti s študenti [...]

Po mnenju Gumperza *et al.* lahko neuspešno komunikacijo v 2. repliki razložimo s kulturno pogojenimi načini strukturiranja informacij. Sam pa predlagam, naj jo obravnavamo kot primer 'dejavnostno pogojenega' ('activity-specific') nesporazuma, saj se lahko pogovor v razgovoru zasuče narobe ne glede na to, ali so udeleženci kulturno različni ali ne. S tem ne

zanikam dejstva, da kulturno pogojene preference oblikujejo razgovore in vplivajo nanje, vendar pa trdim, da imata lahko izprašanec in izpraševalec celo v primerih, kjer imata isto kulturno ozadje, različne predstave o tem, kaj je (ali ni) 'sprejemljivo' v razgovornem kontekstu. Menim, da Sandhu sledi pravilom razgovorne igre, saj ugodno predstavi svoje znanje o katalogizaciji in klasifikaciji ter svoje odnose z ljudmi.

Tako kot v 1. primeru tudi v 2. primeru ugotovimo, da sogovorniki nesporazum ustvarjajo skupaj. Opozorimo lahko na to, da izpraševalec združi dve različni vprašanji (1. in 5. replika) na nejasen način, zato mu Sandhu nepopolno odgovori. Prvo vprašanje (1. replika) ima dvojno funkcijo, toda Sandhu se osredotoči na en sam vidik – 'what exactly do you do' ('kaj točno delate') – medtem ko na drugi vidik vprašanja – 'what are your duties day by day' ('kaj so vaše vsakdanje dolžnosti') – odgovori le mimogrede. V 3. repliki hoče izpraševalec z vprašanjem o katalogizaciji in klasifikaciji Sandhuja spodbuditi k temu, da bi prikazal svoje tehnično znanje o knjižničarskem delu. Glede na ta skriti namen je vprašanje – 'what are you familiar with' ('kaj vam je znano') – precej splošno in dopušča več interpretacij. Sandhu tudi na to vprašanje odgovori le mimogrede in ni jasno, zakaj začne svoj odgovor z 'it depends' ('odvisno'). V 5. repliki ima vprašanje glede dela z uporabniki knjižnice spet dva vidika: 'kako dober je' in 'koliko izkušenj ima'. Sandhujev odgovor je delen, saj odgovori le na to, 'kako dober' je, drugi vidik vprašanja pa popolnoma prezre. V odgovoru na prvi del ne omeni svojih dejanskih izkušenj.

Oglejmo si odlomek iz mojega gradiva, v katerem je situacija vzporedna s situacijo v 2. primeru. Samal (SL) bi se rad zaposlil na Britanskem uradu za socialno varstvo (British Social Security Department) kot pisarniški uslužbenec. Preden je prišel v Veliko Britanijo, je delal v Bangladešu kot šolski učitelj in kot pisarniški uslužbenec pri zavarovalniški družbi. V Veliki Britaniji je dvanajst let delal pri Bradfordskem mestnem prometu (Bradford City Transport Company), nato pa kot strojnik. Na začetku odlomka izpraševalec (I1) postavi kandidatu vprašanje o njegovem trenutnem delu.

3. primer gradiva

01 I1: **Erm you worked as an assistant clerk for a few months in an insurance**

| company

01 Em nekaj mesecev ste delali kot pisarniški uslužbenec pri zavarovalniški

| družbi

- 02 SL: | **Yeah yes I did**
02 | Ja ja sem
- 03 I1: **What did that job entail**
03 Kaj je vključevalo to delo
- 04 SL: **Erm [premor] I had to copy sometimes er eh the letters sending somewhere [premor] and also quite a bit er eh records and so on [premor] sometimes I work in wages department**
04 Em [premor] včasih sem moral kopirati e eh pošiljanje pisem nekam [premor] in tudi kar precej e eh knjiženja in tako naprej [premor] včasih delam na plačilnem oddelku
- 05 I1: **Yes I see [premor] did you do that job after the school teaching**
05 Ja razumem [premor] ali ste to delo opravljali po učenju v šoli
- 06 SL: **Eh yes | after teaching**
06 Eh ja | po učenju
- 07 I1: | **Yes erm did you find anything in about the job particularly interesting**
07 | Ja em ali se vam je zdelo v pri delu kaj posebej zanimivega
- 08 SL: **Erm in my that job**
08 Em v mojem tistem delu
- 09 I1: **Mhm hm**
09 Mhm hm
- 10 SL: **Well eh job yes [premor] the clerical job was very interesting [smeh] but in education department [premor] eh is is also inte interesting [premor] but clerical job was more interesting than the teaching**
10 No eh delo ja [premor] pisarniško delo je bilo zelo zanimivo [smeh] ampak na šolskem oddelku [premor] eh je je tudi zani zanimivo [premor] ampak pisarniško delo je bilo bolj zanimivo od učenja
- 11 I1: **What was it about the clerical job that you found interesting**
11 Kaj se vam je zdelo zanimivo pri pisarniškem delu
- 12 SL: **Erm to [premor] eh almost everything I did er interesting**
12 Em [premor] eh skoraj vse kar sem počel e zanimivo
- 13 I1: **You found the whole job interesting itself**
13 Vse delo se vam je zdelo zanimivo
- 14 SL: **Yeah**
14 Ja

- 15 11: **Right then I would like to introduce you [...]**
 15 Dobro potem bi vam rad predstavil [...]

Razgovor je v sproščenem konverzacijskem stilu, ki se kaže v sistemu izmeničnega govorjenja, prekinitvah, s katerimi začne SL, in dajanju povratnih informacij o situaciji (back-channelling). Ta konverzacijski stil sovпада z vsebino Samalovega odgovora. Ko izpraševalec vpraša Samala, katero od svojih dveh prejšnjih služb je imel raje in zakaj, mu ta v odgovoru ne da specifične ocene, pač pa se osredotoči na dejstva, ki ne dajo primerjalne ocene obeh služb. Samal pravi, da je imel obe službi enako rad, in tako da vtis, da svoje kariere ni spremenil zato, ker ne bi bil zadovoljen z učenjem. V 11. in 13. repliki se izpraševalec skuša poglobiti v dejansko naravo pisarniškega dela, toda SL da v obeh primerih minimalen odgovor. Tako v 2. kot 3. primeru izpraševalci postavljajo vprašanja o kandidatovem trenutnem delu. Izpraševalec pričakuje v kontekstu izbirnih razgovorov na sploh, da bo kandidat v svoj odgovor izmed množice drugih stvari vključil tista opravila, ki so ne le 'zanimiva', pač pa tudi 'relevantna' za službo, za katero se poteguje. Izpraševalec konkretnije pričakuje, da bo kandidat govoril o znanju, ki ga lahko prenese v novo službo. SN in SL na ta pričakovanja ne odgovorita 'zadostno', kar se kaže tudi v dejstvu, da se izpraševalci v obeh primerih nekaj časa zadržijo ob tej temi in jasno izrazijo svoja implicitna pričakovanja.

Oglejmo si še en osrednji vidik razgovorov za službo, t.j. kako se lahko ustvarijo negativni profili kandidatov. V 4. primeru, v katerem spet sodeluje Samal (SL), postavi izpraševalec (I2) vprašanje naslednjega tipa: "Zakaj ste prej naredili 'x' in zakaj hočete zdaj narediti 'y'?"

4. primer gradiva

- 01 12: **Well mister Dixon started talking to you about jobs [premor] what I would like to ask you is some questions relating particularly to this job that you've applied for [premor] so the first question I would like to ask you is [premor] why have you applied for this job when previously as I understand (nejasno) you've been doing manual work for the last well for few years**
 01 No gospod Dixon se je začel z vami pogovarjati o službah [premor] jaz pa bi vam rad postavil nekaj vprašanj prav v zvezi s to službo za katero ste

- zaposili [premor] prvo vprašanje ki bi vam ga rad postavil je [premor] zakaj ste zaposili za to službo če če ste prej kot sem razumel (nejasno) opravljali fizično delo zadnjih no nekaj let
- 02 SL: **Yeah er [premor] I came to almost it's not particularly myself I have seen some of my friends also in in similar situation [premor] erm I did try myself so so many places to get similar job in clerical or in office job or anything like that [premor] but could not succeed in [premor] and you know after all I applied in Bradford city transport and got a job and I was there about eleven twelve years I think [premor] and in sixty nine I had to go to Bangladesh and I left the job [premor] erm when I came back erm I registered myself in the job centre and they erm send me a letter to go to (nejasno) because I had a bit experience about the machine operating so I went there and I had a job you know and it was a very good job**
- 02 Ja e [premor] prišel sem skoraj ampak ne samo jaz videl sem nekaj mojih prijateljev tudi v v podobnem položaju [premor] em tudi sam sem poskušal tako tako veliko mest da bi dobil podobno službo v pisarniški ali uradniški službi ali kaj takšnega [premor] ampak mi ni uspelo [premor] in veste na koncu sem zaprosil pri Bradfordskem mestnem prometu in dobil službo in tam sem bil približno enajst dvanajst let se mi zdi [premor] in leta devetinšestdeset sem moral iti v Bangladeš in sem pustil službo [premor] em ko sem prišel nazaj em sem se prijavil na centru za delo in oni em mi pošljejo pismo naj grem v (nejasno) ker sem imel malo izkušnje z upravljanjem strojev tako sem šel tja in imel službo a veste in bila je zelo dobra služba
- 03 I2: **Oh yes but**
- 03 I2: Ja ja ampak
- 04 SL: **In er somethnig else beside is [premor] while there applied and the the factory you know international factory is closed at eighty two**
- 04 E nekaj drugega je še [premor] ko tam prijavil in tovarno a veste mednarodno tovarno zaprejo ob letu dvainosemdeset
- 05 I2: **Mhm**
- 05 I2: Mhm

- 06 SL: **Close down so I had no job so this in eh (nejasno) there is community college and they are running the course [premor] A B L E course access to bilingual employment [premor] which means already you know no eh eh two languages they will improve ehm your skill [premor] and I applied there and I was eh er I almost almost finish [premor] the course is almost finished [premor] so I have got some weeks more extra experience to getting a new job you know**
- 06 Zaprejo tako sem bil brez službe in ta v eh (nejasno) je skupnostni college in tam dajejo tečaj [premor] A B L E tečaj pristop k dvojezičnemu zaposlovanju [premor] kar pomeni že veste ne eh eh dva jezika izboljšali bodo ehm vaše sposobnosti [premor] in jaz sem se prijavil tja in bil sem eh e jaz skoraj skoraj končam [premor] tečaj je skoraj končan [premor] tako imam nekaj tednov več dodatnih izkušenj za dobiti novo službo a veste
- 07 12: **Having been to (nejasno) you say you're bilingual erm is there a particular skill that you feel would help you in the job and if so how**
- 07 Ker ste bili v (nejasno) pravite da ste dvojezični em ali mislite da imate kakšno posebno sposobnost ki bi vam pomagala pri delu in če jo imate, kako
- 08 SL: **Ehm [premor] they they teach there er about about various organisation [premor] how does it run and so on you know (nejasno) [premor] and also er teach English [premor] I think my English has erm improve a lot than I have before [premor] and also how to do the er from English to Bengali [premor] Bengali to English [premor] and how to er translate and everything [premor] they do try to develop [kašlja]**
- 08 Ehm [premor] oni oni tam učijo o o razni organizaciji [premor] kako deluje in tako naprej a veste (nejasno) [premor] in tudi e učijo angleščino [premor] mislim da je moja angleščina em zelo napreduje kot pa sem prej [premor] in tudi kako narediti e iz angleščine v bengalščino [premor] bengalščine v angleščino [premor] in kako e prevajati in tako naprej [premor] oni poskušajo razviti [kašlja]

Namesto da bi opisal svoj profil in prepričljivo pokazal, da bi bil primeren za službo, za katero prosi, SL pripoveduje o svojih preteklih izkušnjah. Odloči se, da 'pove' – ne pa 'proda'

– zgodbo svojega delovnega življenja in pri tem celo prekine izpraševalca (replike 3–4). Izpraševalec prevzame vlogo pasivnega poslušalca do 7. replike, v kateri prekine pripovedovanje zgodbe in ponovno potrdi svojo avtoriteto s postavljanjem vprašanj, ki so ‘relevantna za razgovorno situacijo’. SL pa se v 8. repliki še enkrat zateče k načinu pripovedovanja zgodbe in dokaj natančno opiše vsebino tečaja, namesto da bi natančno naštel, kaj se je ‘naučil’ in kaj lahko prenese v novo službo.

Zgornja analiza kaže, da te razgovorne situacije z enega analitičnega vidika sicer lahko jasno označimo in interpretiramo kot medkulturne, vendar pa številnih komunikacijskih težav, ki se pojavljajo v teh situacijah, ne moremo razložiti zgolj na podlagi kulturnih razlik. Zdi se, da lahko s situacijsko razlago gradiva bolje zaobjamemo kompleksne institucionalne in drugačne značilnosti teh kontaktnih situacij.

5. PRISELJENSKA “KULTURA” V VEČKULTURNIH DRUŽBAH: OD PROBLEMA “TEŽAVE” DO POLITIKE “RAZLIKE”

Institucionalne in druge kompleksne značilnosti kontaktnih situacij, ki sem jih analiziral v prejšnjem poglavju, lahko na družbeni ravni zasledimo v diskurzivnih udejanjenjih mlajših priseljencev prve generacije, na primer tistih, ki so sodelovali v naših primerih. Videti je, da so zunanje sile, na primer nizka zaposlenost v manjšinskih skupinah, občutene in resnične diskriminacijske težnje na trgu dela itd., delno izoblikovale življenjske izkušnje priseljencev v večkulturnih družbah. Zato nesporazumov ne smemo obravnavati tako, kot če bi izhajali izključno iz ‘kulturnih razlik’ ali ‘jezikovnih pomanjkljivosti’, pač pa moramo upoštevati, na kakšen način odsevajo, kot pravi Bourdieu (1991), nekakšen ‘habitus’, ki je na sploh zakoninjen v teh življenjskih izkušnjah. To se kaže v tem, da izprašanci v mojem korpusu pripovedujejo verjetne zgodbe, namesto da bi upoštevali pravila, ki veljajo za obliko razgovora za službo. Bourdieu (1976: 654) pravi:

“Govorčevih jezikovnih strategij (napetosti ali sprostitve, opreznosti ali vzvišenosti itd.) ne usmerjajo (razen v redkih primerih) toliko možnosti, da ga sogovorniki pravilno ali napačno razumejo (komunikacijska učinkovitost ali možnosti komuniciranja), pač pa možnosti, da ga poslušajo, mu verjamejo in ga ubogajo celo za ceno nesporazuma (politična učinkovitost ali možnosti komuniciranja).”

Če imajo nekateri priseljenci enake življenjske zgodbe in so bili njihovi vzorci zaposlitve podobno prekinjeni, je povsem mogoče, da bodo v takšnih varovalnih situacijah uporabili svoje življenjske zgodbe. Kadar v njihovem govorjenju zasledimo vzorec, ne gre nujno le za strukturiranje informacij na podlagi kulturno pogojenih pravil, pač pa za to, kar Raymond Williams (1981) imenuje 'čustvene strukture' ('structures of feeling') – kako ljudje pripovedujejo doživete izkušnje. V svoji analizi pri tovrstni razlagi upoštevam možno strukturo podobnih izkušenj med posamezniki, obenem pa ponovno potrjujem razlike med njimi.

Ta analiza nam omogoči, da se oddaljimo od homogeniziranja priseljskih skupnosti v smislu pomembnega 'drugega'. Nekatere pripovedi priseljencev res dajejo predstavo o priseljskih skupnostih kot o homogenih entitetah, a le hipotetično. Cicourel (1982) na primer meni, da je za položaj priseljskih delavcev splošno značilno to, da morajo živeti v dveh kulturah. To povzroča napetost med 'starim jazom' in 'novim jazom', ki naj bi se odražala v problemih z identiteto, socialno ambivalenco, odtujitvijo in odklonitvijo. Cicourel opisuje priseljski položaj kot 'nikogaršnje deželo', ki ne pripada niti državi, iz katere so prišli, niti državi, v kateri delajo ali živijo. Tudi Parris (1982: 4) podobno povzema položaj priseljskih delavcev:

"Večinoma je njegovo (sic) življenje organizirano okrog dveh polov: njegove družine in sorojakov v kulturnem okolju, ki je podobno kot v njegovi izvorni deželi; ter njegovega dela in javnega življenja v kulturi, ki mu (ji) je tuja."

Po mojem mnenju je ta opis priseljenčevega sveta pomanjkljiv. Dejanska dihotomija med tema dvema kulturnima okoljema je veliko bolj kompleksna, kot pa se zdi Parrisu. Ta dva 'svetova' lahko za določeno skupino priseljskih delavcev ločimo le z esencialističnega stališča. Razmerje med tema dvema 'svetovoma' se povrhu tega spreminja od skupine do skupine. Probleme z identiteto, socialno ambivalenco, odtujitvijo in odklonitvijo pa ima tudi nepriseljska populacija. Zato je analitično pojmovanje homogene 'kulture' prav tako nevarno za nepriseljsko populacijo, ki se v medkulturnih študijah večinoma pojavlja kot 'kulturno integrirani posamezniki', zato pogosto ostane neopažena.

Pripomniti velja, da razni pojmi, ki jih je razvila obstoječa literatura o priseljskih skupnostih, na dokaj podoben način pomanjkljivo opisujejo položaj številnih različnih kategorij priseljencev. Ekstrand *et al.* (1981) na primer predlagajo pojem

‘medkultura’ (‘interculture’), ki naj bi označeval vmesno kulturo z značilnostmi tako izvirne kot gostiteljske kulture, ne glede na to, ali so te značilnosti skupne kulturama, ki sta v stiku. Pojem ‘medkultura’ je zelo podoben lingvističnemu pojmu ‘medjezik’ (‘interlanguage’), ki ga je predlagal Selinker (1972) in zadeva skupne značilnosti v govorčevem rodnom in ciljnem jeziku. Kot opozarjata Skutnabb-Kangas & Phillipson (1983: 71), pa lahko ‘medjezik’ tipično pojmujeemo kot prehodno stanje, katerega cilj je ciljni jezik, medtem ko se pojem ‘medkultura’ nanaša na dokaj stabilno stanje, katerega cilj ni nobena od kultur, ki sta v stiku.

Nobeden od teh konstruktov – ‘življenje v dveh kulturah’ ali ‘medkultura’ – ni dovolj širok, da bi zaobjel spremenljive identitete priseljencev. Upam, da so moje analize pokazale, da je kljub temu mogoče ponovno določiti pojem ‘medkultura’, toda ne vzporedno s pojmom ‘medjezik’, pač pa tako, da bomo zajeli večplastne identitete in različne izkušnje specifičnih priseljenjskih skupin. Da se ne bi ulovili v past binarnih teženj in homogenizacije ‘kulturnih’ praks določene skupine, moramo upoštevati podrobnejše razdelitve znotraj ‘medkultur’, kot so na primer ‘urbana mlada kultura’, ‘mlajša priseljenjska kultura’ itd. V gradivu, ki sem ga predstavil v tem članku, imajo izprašanci skupno ‘priseljenjsko stališče’, vendar tega stališča (vrednot, interaktivnih stilov itd.) ne moremo zaobjeti niti s pojmom ‘izvirna kultura’ (‘culture of origin’) niti ‘kultura nepriseljencev’ (‘culture of non-migrants’).

6. SKLEP

V članku sem postavil vprašanja o ‘kulturnem’ poudarku v medkulturni analizi neuspešne komunikacije. Z analizami medkulturnega gradiva sem pokazal, da lahko selektivna karakterizacija komunikacijske situacije na osnovi različnih kulturnih značilnosti udeležencev služi le za esencialistično konkretizacijo kulturnih razlik. Kot alternativo sem predlagal diskurzivno-analitičen pristop k preučevanju neuspešne medkulturne komunikacije, s katerim lahko interpretiramo specifične diskurzivne prakse posameznih interaktantov tako glede njihovih kulturnih značilnosti kot v kontekstu njihovih družbenih in inštitucijskih odnosov med vlogami. Ena izmed posledic tega je, da namen medkulturne analize ne sme biti le ta, da razlaga vlogo, ki jo imajo kulturne razlike pri neuspešni medkulturni komunikaciji, pač pa se mora ukvarjati tudi s spremenljivo naravo ‘kulture’ v sodobnih družbah ter s tem, kar ljudje dejansko naredijo s kulturnimi razlikami v resničnih stikih. Zaključimo torej, da na

podlagi enotnega pojmovanja 'kulture' in z njim povezane tematizacije kulturnih razlik pri razlagi primerov 'neuspešne medkulturne komunikacije' tvegamo, da področje raziskovanja medkulturne komunikacije stereotipiziramo.

SRIKANT SARANGI trenutno predava na Waleški univerzi v Cardiffu, pred tem pa je kot predavatelj in raziskovalec delal v Indiji, v Singapurju in na londonski univerzi Thames Valley University. Na Univerzi v Lancastru je doktoriral iz lingvistike. V svojih raziskavah in publikacijah večinoma obravnava medkulturno pragmatiko, kritično lingvistiko, uporabo jezika v kontekstih birokratskega in drugega poslovnega diskurza ter etnografijo pouka. Je soavtor knjige *Language, Bureaucracy and Social Control (Jezik, birokracija in socialna kontrola)*, ki naj bi izšla leta 1995 pri založbi Longman. Naslov: Centre for Language and Communication Research, University of Wales, P.O. Box 94, Cardiff, CF1 3XB, UK. E-mail: sarangi@cardiff.ac.uk.

LITERATURA

- ASANTE, M. K., E. Newmark in C. A. Blake (ur.) (1979): **Handbook of inter-cultural communication**. Beverly Hills, Sage.
- ASANTE, M. K. in W. B. Gudykunst (ur.) (1989): **Handbook of international and intercultural communication**. London, Sage.
- BARTH, FREDRIK (1989): **The analysis of culture in complex societies**. *Ethnos* 54(3/4), 120–142.
- BENNETT, GRAHAM, COLIN in WOOLLACOTT (ur.) (1981): **Culture, ideology and social processes**. London, Batsford (v sodelovanju s The Open University Press).
- BLOMMAERT (1991): How much culture is there in intercultural communication? V: J. Blommaert in J. Verschueren (ur.), **The pragmatics of inter-cultural and international communication**. Amsterdam: John Benjamins.
- BLUM-KULKA, S. in E. OLSHTAIN (1984): Requests and apologies: A cross cultural study of speech act realisation patterns (CCSARP). **Applied Linguistics** 5(3): 196–213.
- BLUM-KULKA, S., J. HOUSE in G. KASPER (ur.) (1989): **Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies**. Norwood, NJ: Ablex.
- BOURDIEU (1976): The economics of linguistic exchanges. **Social Science Information** 16(6): 645–668.
- BOURDIEU (1991): **Language and symbolic power**. Uredil in uvod napisal B. Thompson; prevedla Raymond in Adamson. Cambridge, Mass: Polity Press.
- BRISLIN, R. (1981): **Cross-cultural encounters**, New York: Pergamon.
- BROWN in LEVINSON (1987): **Politeness: Some universals in language use**. Cambridge: Cambridge University Press.
- CASPIR, F. L. (ur.) (1978): **Intercultural and international communication**. Washington D.C.: University Press of America.
- CICOUREL, A. C. (1982): Living in two cultures: The everyday world of immigrant workers. V: UNESCO: **Living in two cultures: The socio-cultural situation of migrant workers and their families**. Pariz: The Unesco Press, 17–66.

- CLIFFORD, J. in G. E. MARCUS (1986): **Writing culture**. Berkeley: University of California Press.
- CONDON, J. C. in F. YOUSEF (1975): **An introduction to intercultural communication**. Indianapolis, Indiana: The Bobbs-Merill Company.
- COUPLAND, HOWARD GILES in WIEMANN (ur.) (1991): **"Miscommunication" and problematic talk**. Newbury Park: Sage.
- DRUMMOND (1986): Are there cultures to communicate across? An appraisal of the 'culture' concept from the perspective of anthropological semiotics. V: P. X. Battestini (ur.), **Georgetown University Roundtable on Languages and Linguistics**. Washington, D. C.: Georgetown University Press, 215–225.
- EISENSTADT, S. N. (1989): Introduction: Culture and social structure in recent sociological analysis. V: H. Haferkamp (ur.), **Social structure and culture**. Berlin: Walter de Gruyter, 5–11.
- EKSTRAND, Foster, Olkiewicz, Stankovski (1981): Interculture: Some concepts for describing the situations of Immigrants. **Journal of Multilingual and Multicultural Development** 2(4): 269–293.
- FAIRCLOUGH (1985): Critical and descriptive goals in discourse analysis.. **Journal of Pragmatics** 9: 739–793.
- FAIRCLOUGH, (1988): Michel Foucault and the analysis of discourse. **CLSL Research Paper**, št. 10, Lancaster University.
- FOUCAULT, (1984): The order of discourse. V: M. Shapiro (ur.), **Language and politics**. London: Basil Blackwell.
- GRAMSCI, (1981): Culture. V: Tony Bennett et al. (ur.), 193–197.
- GUDYKUNST, W. B. (ur.) (1983): **Intercultural communication theory**. Beverly Hills, CA: Sage.
- GUDYKUNST, W. B. (1991): **Bridging differences: Effective intergroup communication**. Newbury Park, CA: Sage.
- GUDYKUNST, W. B. in Y. Y. aKim (1984): **Communicating with strangers: An approach to intercultural communication**. New York: Random House.
- GUDYKUNST, W. B. in Y. Y. KIM (ur.) (1988): **Theories in intercultural communication**. Newbury Park, Ca: Sage.
- GUMPERZ, (1978): The conversational analysis of interethnic communication. V: E. Lamar Ross (ur.), **Interethnic communication**. Southern Anthropological Society, 13–31.
- GUMPERZ, (1982): **Discourse strategies**. Cambridge: Cambridge University Press.
- GUMPERZ, (1992): Contextualisation revisit ur. V: Peter in Di Luzio (ur.), **The contextualization of language**. Amsterdam: John Benjamins, 39–54.
- GUMPERZ in TANNEN (1979): Individual and social differences in language use. V: C. Fillmore, D. Kempler in W. Wang (ur.), **Individual differences in language ability and language behaviour**. London: Academic Press.
- GUMPERZ, JUPP in ROBERTS (1979): **Crosstalk**. Southall: National Council for Industrial Language Training.
- HALL (1981): Cultural studies: Two paradigms. V: Bennett et. al. (ur.), 19–38.
- HALL (1990): **Cultural identity and diaspora**. V: Rutherford (ur.), 222–237.
- HENLEY in KRAMARAE (1991): Gender, power and miscommunication. V: N. Coupland et al. (ur.), 18–43.
- KANDIAH (1991): Extenuatory sociolinguistics: Diverting attention from issues to symptoms in cross-cultural communication studies. **Multilingua** 10(4): 345–379.
- LEVINSON (1979): Activity type and language. **Linguistics** 17: 365–399.
- MORAN T. in P. HARRIS (1991): **Managing cultural differences**. Houston: Gulf Publishing Co.
- MORAN T. in R. RIESENBERGER (1994): **Making globalization work**. London: McGraw Hill.
- PARRIS, R. G. (1982): General Introduction. V: UNESCO: **Living in two cultures: The sociocultural situation of migrant workers and their families**. Paris: The Unesco Press, 1–14.

- PETERSON, R. (1979): Revitalising the culture concept. *Annual Review of Sociology* 5: 137–166.
- PROSSER, M. H. (1978a): Intercultural communication theory and research: An overview of major constructs. V: B. D. Ruben (ur.), *Communication yearbook volume II*. New Jersey: ICA-Transaction Books.
- PROSSER, M. H. (1978b): *The cultural dialogue: An introduction to intercultural communication*. Washington: Houghton Mifflin Company.
- ROBERTS in SARANGI (1993): 'Culture' revisited in intercultural communication. V: T. Boswood, R. Hoffman in P. Tung (ur.), *Perspectives on English for professional communication*. Hong Kong: City Polytechnic.
- RUTHERFORD (1990): *Identity: Community, culture, difference*. London: Lawrence and Wishart.
- SAMOVAR, L. A. in R. E. Porter (ur.) (1991): *Intercultural communication: A reader*. Belmont, Ca: Wadsworth.
- SAMOVAR, L. A., R. E. Porter in N. Jain (1981): *Understanding intercultural communication*. Belmont, Ca: Wadsworth.
- SARANGI (1992): Power asymmetries in the study of NS-NNS discourse. Članek je bil predstavljen na **PALA Conference**, University of Gent, Belgija.
- SARANGI (1994): Accounting for mismatches in intercultural selection interviews. *Multilingua* 13(1/2): 163–194.
- SCOLLON in B. K. SCOLLON (1980): *Linguistic convergence: An ethnography of speaking at Fort Chipewyan*. New York: Academic Press.
- SCOLLON in B.K. SCOLLON (1983): Face in interethnic communication. V: C. Richards in W. Schmidt (ur.), *Language and communication*. London: Longman, 157–188.
- SELINKER (1972): Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics* 10: 209–231.
- SHERZER (1987): A discourse-centered approach to language and culture. *American Anthropologist* 89: 295–309.
- SINGH, JAYANT in MARTOHARDJONO (1988): Communication in a multilingual society: Some missed opportunities. *Language in Society* 17: 43–59.
- SKUTNABB-KANGAS, T. in R. PHILLIPSON (1983): Intercommunicative and intercultural competence. *Rolig-Papir* 28. Roskilde Universitets Center.
- STREET, V. (1993): Culture is a Verb: Anthropological aspects of language and cultural process. V: Graddol, Thompson in Byram (ur.), *Language and culture*. Clevedon: BAAL and Multilingua Matters, 23–43.
- STUBBS (1983): *Discourse analysis: The sociolinguistic analysis of natural language*. Oxford: Basil Blackwell.
- THOMAS, A. (1983): Cross-cultural pragmatic failure. *Applied Linguistics* 4(2): 91–112.
- THORNTON, R. (1988): Culture: A contemporary definition. E. Boonzaeir in J. Sharp (ur.), *Keywords*. Cape Town: David Philip.
- WILLIAMS (1981): The analysis of culture. V: Bennett et al. (ur.), 43–52.
- WUTHNOW, R., J. D. Hunter, Bergesen in Kurzweil (1984): *Cultural analysis: The work of Peter L. Berger, Mary Douglas, Michel Foucault and Jürgen Habermas*. London: Routledge and Kegan Paul.